

Téma 3

Vznik Krízových javov

Strata rovnovážne stavu systémov

Bezpečnosť:

- vyjadruje schopnosť aktíva (systém, objekt, činnosť, región, ...) v prípade stanovených podmienok minimalizovať riziko ohrozenia života, zdravia, majetku, životného prostredia,
- predstavuje príslušnú mieru istoty, že v konkrétnych vnútorných a vonkajších podmienkach nenastane v dôsledku aktivácie zdroja nežiaduca udalosť,
- redukcia rizika zvyšuje mieru bezpečnosti.
- je stav spoločenského, prírodného, technického, technologického systému alebo iného systému, ktorý v konkrétnych vnútorných a vonkajších podmienkach umožňuje plnenie stanovených funkcií a ich rozvoj v záujme človeka a spoločnosti,
- je párovým termínom s termínom nebezpečenstvo. Je to teda jeden z dvoch protikladných stavov existencie prírodných, spoločenských, ale tiež umelo vytvorených technických alebo technologických systémov, v ktorom sa môžu počas svojej existencie nachádzať,
- človek je súčasťou bezpečnosti v pozícii poznávajúceho a konajúceho subjektu. Bez existencie človeka a ľudskej spoločnosti by bezpečnosť neexistovala. Má teda charakter subjektovo-objektového vzťahu, v rámci ktorého rozoznávame jeho objektívnu aj subjektívnu stránku.

Bezpečnosť má:

- objektívnu stránku
- subjektívnu stránku

Objektívna stránka stavu bezpečnosti je založená na skutočnosti že:

- nebola preukázaná existencia javov, ktoré ohrozujú charakteristické znaky bezpečnosti hodnoteného objektu alebo systému (neexistuje teda reálna možnosť narušenia existencie alebo obmedzenia funkčnosti hodnoteného subjektu alebo systému),
- objekt alebo systém má dostatok prostriedkov na eliminovanie rizík a v ich dôsledku vznikajúcich krízových javov, ktoré ohrozujú jeho existenciu, prípadne funkčnosť,

Subjektívna stránka stavu bezpečnosti:

- Príslušný subjekt nepocituje ohrozenie, ktoré by mohli spôsobiť krízové javy iniciované posudzovaným rizikom. Cíti sa teda bezpečný, pretože:
- nemá dostatok informácií o rizikách a potenciálnom ohrození vznikajúcom v ich dôsledku,
- nie je schopný objektívne vnímať a posúdiť existujúce riziká a ohrozenia, ktoré môžu spôsobiť,
- Dotknutý subjekt je schopný účinne znižovať aktuálne riziká a včas vytvoriť účinnú ochranu voči ohrozeniam vznikajúcim v ich dôsledku.

Bezpečnosť má:

- Vnútorňý rozmer
- Vonkajší rozmer

Vnútorňá bezpečnosť je založená na interpretácii vlastného stavu subjektu a schopnosti znižovať riziká, ktoré ho môžu ohroziť. Spočíva teda v pripravenosti a schopnosti subjektu aktivizovať sa za účelom jeho zachovania.

Vonkajšia bezpečnosť je založená na úrovni a charaktere vonkajšieho ohrozenia a na druhej strane na pôsobení rôznych ochranných prvkov spoločenského života (vojenských, politických, ekonomických, ...). Spočíva teda v pripravenosti a schopnosti subjektu pôsobiť voči objektom, ktoré ovplyvňujú jeho bezpečnosť a v kvalitách subjektov schopných podieľať sa na zabezpečení požadovanej úrovne bezpečnosti (danosti, vlastnosti a možnosti rôznych bezpečnostných systémov, prvkov, prípadne inštitúcií).

Základnými prostriedkami na dosahovanie požadovanej úrovne bezpečnosti jednotlivca i spoločnosti ako celku je:

- obrana štátu, ktorej cieľom je zabránenie narušeniu integrity štátu a jeho suverenity voči vonkajšiemu, ale aj špecifickému vnútornému ohrozeniu,
- ochrana občanov, majetku a životného prostredia, ktorej cieľom je odstraňovanie následkov proti negatívnym dopadom krízových situácií (mimoriadnych udalostí) spôsobených antropogénnou činnosťou, ako aj pôsobením negatívnych prírodných činiteľov,
- systém vnútornej bezpečnosti a zabezpečenia poriadku v krajine, má za úlohu odstraňovať dôsledky narušenia právneho poriadku krajiny a odstraňovať negatívne dopady kriminality, terorizmu a rôznych prejavov protispoločenského chovania.

Vertikálna štruktúra bezpečnosti:

- Obsahuje celý rad úrovní bezpečnosti, ktorých významnosť nie je odvodená len od veľkosti územného, či organizačného celku, ktorým sa zapodieva, ale tiež od vzťahu posudzovateľa k nemu.
- Z tohto pohľadu rozoznávame napríklad :
 - globálnu bezpečnosť,
 - regionálnu bezpečnosť,
 - bezpečnosť štátu,
 - bezpečnosť spoločnosti,
 - bezpečnosť objektu,
 - bezpečnosť občana.

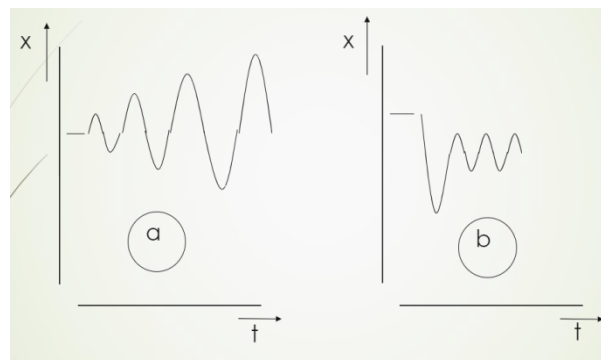
Horizontálna štruktúra bezpečnosti:

- členenie podľa rôznych oblastí ľudskej činnosti, ktoré môžu byť ohrozené v dôsledku nežiaducej zmeny vonkajších alebo vnútorných podmienok,
- príklady horizontálneho členenia bezpečnosti:
 - vojenská bezpečnosť,
 - informačná bezpečnosť,
 - dopravná bezpečnosť,

- bezpečnosť práce,
- environmentálna bezpečnosť, ...

Rovnovážny stav:

- Je charakterizovaný radom parametrov, pričom podstatná zmena niektorého z nich môže zapríčiniť stratu stability rovnovážneho stavu,
- Univerzálnou metódou skúmania náhlych kvalitatívnych zmien, zlomov a skokových prechodov je teória katastrof,
- Strata stability rovnovážnych stavov je prirodzeným javom, ktorý je súčasťou evolučného vývoja sveta.
- Stratu stability rovnovážnych stavov je možné do značnej miery eliminovať rôznymi preventívnymi nástrojmi, v prevažnej väčšine prípadov jej však nie je možné úplne zabrániť,
- Stratu stability rovnovážneho stavu je možné členiť na dva základné typy:
 - mäkká strata stability,
 - tvrdá strata stability.

Negatívne dopady straty rovnovážneho stavu:

- Každá činnosť, dej alebo jav prebiehajúci v prírode i v spoločnosti sa môže v konkrétnych podmienkach stať nekontrolovateľným a spôsobiť škody a straty,
- Zníženie pravdepodobnosti vzniku škôd a strát si vyžaduje pochopiť podstatu týchto nežiaducich zmien,
- Ak človek pochopí ich príčiny, môže hľadať cesty eliminovania rizík, ako aj príznakov narušenia rovnovážneho stavu a odstrániť tieto negatívne javy ešte pred ich negatívnym pôsobením na systém,
- Bez priebežného monitorovania krízových činiteľov a ich podrobnej analýzy nie je možné zabrániť poškodeniu, či dokonca zničeniu systému, prípadne narušeniu prebiehajúcich procesov,
- V spoločenských i technologických procesoch, ale i v prírode je teda snaha dosiahnuť zodpovedajúcu úroveň bezpečnosti.

Základné pojmy používané pri popisovaní stavu a úrovne bezpečnosti v spoločenských procesoch:

- riziko (potenciálne nebezpečenstvo),
- hrozba, ohrozenie (aktuálne nebezpečenstvo),
- kríza - krízová situácia, krízový stav (reálne narušenie chodu spoločenského systému),

Základne pojmy používané pri popisovaní stavu a úrovne bezpečnosti v technických (technologických) procesoch:

- nebezpečenstvo,
- hrozba, ohrozenie,
- riziko,
- mimoriadna udalosť (kríza - krízová situácia, krízový stav).

Nebezpečenstvo:

- je potenciálna možnosť systému, stroja, materiálu, technológie a pracovnej činnosti, prípadne ich komponentov, spôsobovať neočakávané negatívne javy alebo hrozby pre človeka, materiálne hodnoty a životné prostredie,
- je podstatná, ale skrytá vlastnosť alebo schopnosť materiálu, technického zariadenia alebo pracovnej činnosti, ktorá môže spôsobiť škody,
- je zdroj možného zranenia alebo poškodenia zdravia, je to zdroj ohrozenia.

Hrozba, ohrozenie:

- je stav pôsobiaci na človeka alebo prostredie vznikajúci pri činnostiach, ktorých nebezpečné vlastnosti neboli v plnej miere zohľadnené (závisí na komplexnom posúdení a rešpektovaní vnútorných, ale aj vonkajších podmienok v rámci posudzovaného objektu),
- je možnosť aktivovať nebezpečenstvo v konkrétnom priestore a čase,
- je aktívna vlastnosť objektu spôsobiť negatívny jav.

Riziko:

- pôvod slova:
 - arabský (risq) – objekt prinášajúci úžitok,
 - latinský (risicum) – prekonávanie nebezpečného miesta v námornej doprave,
 - grécky (rhiza) – nebezpečenstvo straty nákladu počas námornej plavby,
- je funkcia pravdepodobnosti vzniku negatívneho javu a veľkosti jeho dôsledku,
- je kvantitatívne a kvalitatívne vyjadrenie ohrozenia, stupeň alebo miera ohrozenia,
- **Vaughan E. J.:**
Riziko je situácia, počas ktorej existuje pravdepodobnosť negatívnej odchýlky od žiaduceho a očakávaného výsledku činností. Je to pravdepodobnosť straty a neistota.
- **Lees F. P.:**
Riziko je pravdepodobnosť straty alebo zranenia.
- **Okrent D.:**
Riziko je pravdepodobnosť smrteľnej nehody, zranenia alebo onemocnenia ľudí za jednotku času.
- **Knight F. H.:**
Riziko je dôsledok nepriaznivých udalostí, pre ktoré existuje štatistická pravdepodobnosť. Riziko je výsekom neistoty.
- **Wittman W.:**
Rizikom označujeme možnosť, prípadne nebezpečenstvo neúspechu hospodárskej činnosti firmy v budúcnosti.

Riziko: predstavuje mieru poškodenia aktíva (procesu, objektu, ...) v dôsledku budúceho krízového javu,

$$R = f(D, P, t, x_1, \dots, x_n)$$

Častejšie sa vyjadruje len prostredníctvom súčinu $P \times D$

$$R \in \{(P_i, D_i)\} \quad \text{pre } i = 1, \dots, n$$

alebo

$$R \in \{(P_1, D_1), \dots, (P_i, D_i), \dots, (P_n, D_n)\}$$

kde:

- P_i – pravdepodobnosť vzniku krízového javu, kde $P_i \in (0, 1)$
- D_i – dôsledok vzniku krízového javu (v peňažných alebo fyzikálnych jednotkách)

$$R \in \{(P_i, D_i, V_i)\} \quad \text{pre } i = 1, \dots, n$$

- V_i - významnosť ohrozenia, ktorú predstavuje príslušné riziko.

$$R \in \{(P_i, D_i, V_i, S_i)\} \quad \text{pre } i = 1, \dots, n$$

- S_i - je scenár vzniku a priebehu krízového javu.

$$R \in \{(P_i, D_i, V_i, S_i, O_i)\} \quad \text{pre } i = 1, \dots, n$$

- O_i - rozsah postihnutého obyvateľstva (zasiahnutá oblasť).

$$R \in \{(P_i, D_i, V_i, S_i, O_i, E_i)\} \quad \text{pre } i = 1, \dots, N$$

- E_i – expozícia negatívneho pôsobenia (čas)

Akceptovateľné riziko:

- mieru rizika, ktorú je možné v konkrétnych podmienkach akceptovať, (keďže žiadna ľudská aktivita nie je absolútne bezpečná, je nutné stanoviť *akceptovateľné riziko*),
- je zo skúsenosti a odborných zdrojov stanovené hodnotou 10^{-5} až 10^{-7} , tzn. že negatívny jav sa môže vyskytnúť jedenkrát zo 100 000 až 10 000 000 prípadov, prípadne jedenkrát za uvedený počet časových jednotiek,

Zostatkové riziko:

- je spojené hlavne s technickými zariadeniami a predstavuje mieru rizika, ktorú nie je možné úplne eliminovať pri konštruovaní príslušného zariadenia,
- uvádza sa v informácii pre užívateľa vrátane možných dôsledkov príslušného negatívneho javu.

Nebezpečenstvo, ohrozenie, riziko:

- Uvedené pojmy nie je možné od seba oddeľovať, pretože sú to tri stránky tej istej reality.
- Nebezpečenstvo je zdrojom ohrozenia a riziko je mierou tohto ohrozenia.
- Tieto pojmy sú vzájomne previazané a navzájom sa podmieňujú.
- Snahou ľudí je neustále znižovať riziká v každej činnosti a v akomkoľvek prostredí. Tento proces sa v teórii rizík nazýva riadením rizika (manažment rizika). Zahrňuje konkrétne postupy od identifikácie rizík, cez ich analýzu, hodnotenie, znižovanie, monitorovanie, až po kontrolu rizika.

Mimoriadne udalosti a krízové javy

Mimoriadna udalosť:

- Je náhla závažná udalosť, ktorá spôsobila narušenie stability systému, alebo prebiehajúcich dejov a činností, prípadne ohrozila ich bezpečnosť alebo existenciu
- Prináša so sebou zmeny kvality prvkov systému, a tým aj zmeny kvality vzťahov a väzieb medzi nimi,
- Systém sa teda prispôsobuje novým podmienkam, ktoré sa menia v jeho vnútri, prípadne v prostredí, v ktorom sa nachádza,
- Uvedené zmeny majú veľmi často degradačný charakter a sú teda nežiaduce, no výnimočne sa v nich môžu objavovať aj rozvojové prvky a tendencie.
- Mimoriadne udalosti sú teda súčasťou krízových javov, prípadne môžu predstavovať priamo ich *spúšťači mechanizmus*.

Mimoriadne udalosti možno deliť do dvoch skupín podľa ich vplyvu na dotknutý systém:

- **kladná mimoriadna udalosť** - podieľa sa na zvýšení kvalitatívnej úrovne systému (hmotnostne, energeticky, informačne,...), jej rozsah a dopad na systém nebol dopredu predpokladaný, prípadne plánovaný a vyvoláva problémy pri vykonávaní rutinných činností,
- **záporná mimoriadna udalosť** - spôsobuje zastavenie činnosti, prípadne zánik pôvodného systému tým, že preruší väzby medzi jeho prvkami, v krajnom prípade spôsobí ich úplnú atomizáciu (rozpad) alebo zničenie.

Všetky negatívne dopady mimoriadnych udalostí majú dve základné príčiny:

- **nedostatok hmôt, energií a informácií** - väčšinou môžu prebiehať postupné zmeny až do okamžiku zlomu, kedy sa uskutoční zmena kvality alebo sa môže zmena uskutočniť skokom,
- **nadbytok hmôt, energií a informácií** - zahltenie systému a narušenie jeho funkčnosti až životaschopnosti (môže prebiehať postupne až do hraničného stavu alebo skokom).

Mimoriadne udalosti:

- **Živelné pohromy** - nežiaduce uvoľnenie kumulovaných energií alebo hmôt v dôsledku nepriaznivého pôsobenia prírodných síl, pričom súčasne môžu pôsobiť nebezpečné látky alebo ničivé faktory majúce negatívny vplyv na človeka a na materiálne hodnoty (povodne, zemetrasenia, výbuchy sopiek),
- **Havárie** - odchýlky od ustáleného prevádzkového stavu, v dôsledku ktorého unikli nebezpečné látky alebo pôsobili iné ničivé faktory, ktoré majú negatívny vplyv na život, zdravie a majetok,
- **Katastrofy** - nárast ničivých faktorov a ich následná kumulácia v dôsledku živelných pohrôm a havárií (katastrofy teda predstavujú len malú časť živelných pohrôm a havárií - patria medzi ne veľké zemetrasenia, letecké a námorné havárie, nehody v doprave spojené s únikom nebezpečných látok, havárie jadrových zariadení, deštrukcie vodohospodárskych diel a rad ďalších),
- **Teroristický útok** – úmyselné ohrozenie ľudských životov a materiálnych hodnôt v snahe získať výhodu a dosiahnuť cieľ určitej komunity ľudí (zámerné spôsobenie živelných pohrôm, havárií alebo katastrof). .

Okrem toho sa ako mimoriadne udalosti označuje rad ďalších náhodných javov a procesov, ktoré narušili chod spoločenského života a ohrozili zdravie a život ľudí, prípadne poškodili materiálne hodnoty, napríklad:

- radikálne straníckopolitické zmeny (politické prevraty),
- občianske nepokoje,
- krach veľkých výrobných organizácií,
- zastavenie dodávok strategických surovín zo zahraničia a následný nedostatok určitých výrobkov na trhu,
- rozsiahle epidémie (hromadné ochorenia ľudí, prípadne hospodárskych zvierat),...

Mimoriadna situácia:

- je obdobie ohrozenia alebo pôsobenia negatívnych následkov mimoriadnej udalosti na život, zdravie alebo majetok, prípadne životné prostredie, počas ktorého sú vykonávané opatrenia na znižovanie rizík, ohrozenia alebo postupy a činnosti na odstraňovanie následkov mimoriadnej udalosti,
- je to teda obdobie narušenia dosiahnutej úrovne bezpečnosti a stability daného subjektu alebo systému.

Všeobecné činitele MU sú javy, ktoré ju popisujú a sú pre ňu charakteristické z hľadiska príslušného subjektu (úrovne jeho poznania a spôsobu konania):

- dôsledok vzniku mimoriadnej udalosti,
- príčina vzniku mimoriadnej udalosti,
- čas vzniku mimoriadnej udalosti,
- dĺžka trvania mimoriadnej udalosti,
- doba vzniku mimoriadnej udalosti,
- priestor vzniku mimoriadnej udalosti,
- úroveň informovanosti o vzniku mimoriadnej udalosti,
- intenzita mimoriadnej udalosti,
- riziko vzniku mimoriadnej udalosti.
- **dôsledok vzniku mimoriadnej udalosti:**
 - spôsobuje straty, škody, obmedzenia a ohrozenia života ľudí a materiálnych hodnôt,
 - je to konkrétny prejav mimoriadnej udalosti,
 - iniciuje vznik záchranných a bezpečnostných systémov (krízový manažment, havarijné a záchranné služby, systém záchranných, lokalizačných a likvidačných prác, monitorovacie a analytické systémy,...),
- **príčina vzniku mimoriadnej udalosti:**
 - jej poznanie umožňuje minimalizovať negatívne dôsledky a vykonávať preventívne opatrenia,
 - jej komplexné vyhodnotenie umožňuje predvídať vznik budúcich krízových javov a prijať rad preventívnych opatrení,
- **čas vzniku mimoriadnej udalosti :**

- je obsiahnutý v rýchlosti prejavu sa účinkov mimoriadnej udalosti a v možnosti predvídať vznik mimoriadnej udalosti s negatívnymi dopadmi. Vyústenie deja do kritického okamžiku môže byť :
 - náhle,
 - postupne vznikajúce,
- **dĺžka trvania mimoriadnej udalosti:**
 - je charakterizovaná dobou, počas ktorej pôsobia negatívne javy a znemožňujú návrat do pôvodného stavu. Nie je stanovená norma na zaradenie do jednotlivých skupín, ale posudzuje sa podľa konkrétnych prípadov a rozdeľuje na:
 - krátkodobá,
 - strednodobá,
 - dlhodobá,
- **doba vzniku mimoriadnej udalosti:**
 - súvisí s možnosťou zistenia mimoriadnej udalosti a podmienkami umožňujúcimi jej riešenie. Z toho pohľadu je v jednotlivých prípadoch nutné zohľadňovať:
 - deň,
 - noc,
 - ročné obdobie,
- **priestor vzniku mimoriadnej udalosti:**
 - je charakterizovaný podmienkami, v ktorých prebieha mimoriadna udalosť:
 - vnútorné podmienky,
 - vonkajšie podmienky,
- **úroveň informovanosti o vzniku mimoriadnej udalosti :**
 - zabezpečenie prvotného informovania o vzniku mimoriadnej udalosti,
 - vytvorenie systému monitorovania krízového javu,
 - vyznenie pracovníkov krízového manažmentu a varovanie obyvateľov v dotknutej oblasti,
 - poskytovanie úplných informácií pre riadiace stupne krízového manažmentu, pre odborníkov z praxe i pre širokú verejnosť,
- **intenzita mimoriadnej udalosti** - veľkosť pôsobenia deštruktívnej sily,
- **riziko vzniku mimoriadnej udalosti** – miera nebezpečnosti a schopnosti deštruktívneho potenciálu ohroziť existenciu určitého systému.

Pojem „kríza“ je spojený s podstatnou časťou doby existencie ľudstva:

- Krizis – z gréckeho jazyka, odvodené od „krino“ (konečné, neodvolateľné rozhodnutie typu alebo – alebo, t.j. úspech alebo neúspech), vyjadrovalo naliehavú potrebu, pociťovanie neistoty, hľadanie záchrany alebo zabránenie nešťastiu,
- Crisis – z latinského jazyka – kritický, kulminálny bod:
 - v medicíne = zložitý obdobie, kulminujúci stav priebehu ochorenia,
 - v teológii = posledný súd.

- V Krátkom slovníku slovenského jazyka (Bratislava 1989) je kríza definovaná ako:
 - stav vrcholného napätia, rozhodujúci okamih, po ktorom nastáva obrat (vyvrcholenie konfliktu, pooperačná kríza, kríza v dramatickom diele,...),
 - ťažká, zlá, zhoršená situácia (politická, hospodárska kríza, bytová kríza,...).

Charakteristické znaky krízy:

- ohrozenie dotknutého objektu
- moment prekvapenia
- časová tieseň
- intenzita prejavov
- naliehavosť riešenia
- neistota vývoja
- nevyhnutnosť použitia osobitných nástrojov, síl a prostriedkov
- možnosť zániku objektu

Kríza:

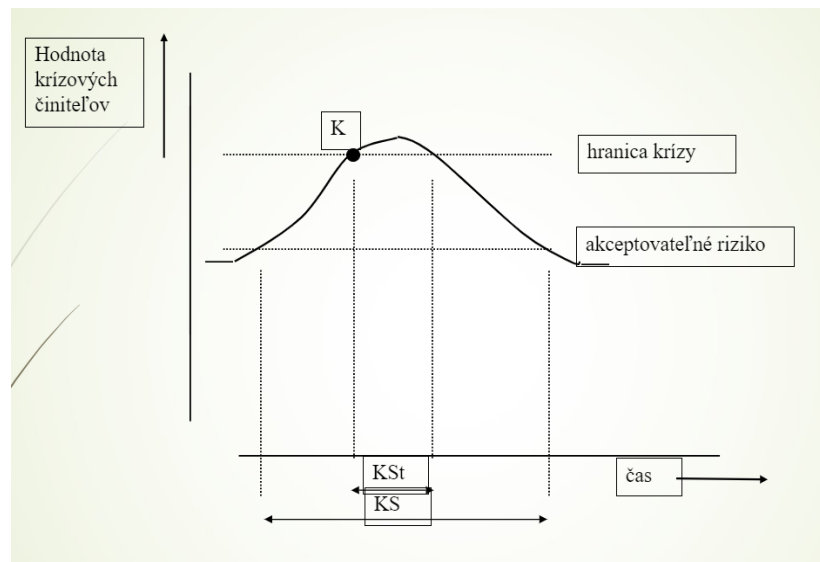
- je rozhodný okamih alebo časový úsek, po ktorom môže nasledovať zásadná zmena vo vývoji daného deja alebo systému,
- je to zložitý, ťažko prekonateľný a nebezpečný stav alebo priebeh dejov v živote spoločnosti, v prírode, v činnosti technických prostriedkov a v technologických procesoch, ktorého negatívne dôsledky môžu vážne ohroziť ich funkciu, prípadne i existenciu,
- zároveň sa tento pojem používa ako všeobecné označenie všetkých krízových javov.

Krízová situácia:

- je to nepredvídateľný alebo veľmi ťažko predvídateľný priebeh dejov a činnosti po narušení rovnovážneho stavu spoločenských, prírodných a technologických procesov a systémov ohrozujúcich životy ľudí, životné prostredie, ekonomiku, duchovné a hmotné hodnoty štátu a jeho obyvateľov,
- je situácia, ktorá svojím charakterom, negatívnymi účinkami a rozsahom vážne naruší, prípadne zmení hospodársky alebo spoločenský chod štátu, územného celku alebo konkrétneho subjektu.

Krízový stav:

- je stav spoločenského, prírodného, technického alebo technologického systému, ktorý sa zásadne odlišuje od stabilného stavu a pôsobí deštruktívne na celý systém, prípadne na niektoré jeho komponenty,
- je to právny stav vyhlásený kompetentným orgánom verejnej správy na určitom území na riešenie krízovej situácie v priamej závislosti na jej charaktere a rozsahu (vojna, vojnový stav, výnimočný stav, núdzový stav, stupeň povodňovej aktivity,...),
- je spojená so zlyhaním doterajších mechanizmov riadenia a s potrebou aplikovania špeciálnych postupov, nástrojov a techník, vrátane obmedzenia základných práv a slobôd občanov.

Charakteristické črty krízových javov:

- moment prekvapenia pri ich vzniku a to aj v prípade, že sme sledovali nárast rizikových faktorov a spoločnosť bola o nich informovaná,
- nedostatok podrobných informácií v čase, keď sú najpotrebnejšie,
- preťaženie komunikačného systému, pričom sa niektoré informácie a správy neustále opakujú,
- nie všetky pripravené opatrenia sú v konkrétnej situácii účinné a použiteľné,
- obrovský nárast rozsahu činnosti a ich rôznorodosť, čo spôsobuje, že sa stávajú ťažko sledovateľnými,
- ohrozenie existenčne dôležitých záujmov spoločnosti priamo alebo sprostredkované (napr. strata kreditu),
- intenzívna celospoločenská kontrola, medializovanie všetkého, čo súvisí s krízou a hľadanie senzácií,
- činnosť v strese a v časovej tiesni,
- vznik paniky, výskyt falošných informácií a poplašných správ,
- narušenie zaužívaných pracovných postupov a rozhodovacích procesov a ich nútený prechod na zvláštny režim činnosti,
- rozhodovanie bez možnosti podrobnej analýzy (časť rozhodnutí je prijímaných pod tlakom času intuitívne),
- snaha o záchranu ľudských životov musí byť nadradená všetkým hodnotám a všetkým súvisiacim skutočnostiam,...

Klasifikácia krízových javov

Krízové javy môžu byť spôsobené:

- prírodou,
- ľuďmi,
- technickými a technologickými procesmi a zariadeniami.

Podľa charakteru krízových javov a príčin, ktoré ich vyvolali, môžeme tieto javy rozdeliť na:

- krízy vyvolané prírodnými činiteľmi (sucho, povodne, snehové kalamity, lavíny, zosuvy pôdy, požiare, víchrice, zemetrasenia, sopečná činnosť,...),

- krízy spôsobené ľudským činiteľom (sociálne krízy, priemyselné havárie, terorizmus, vojnové konflikty, ...),
- sekundárne krízy (chaos, hladomor, epidémie) .

Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) vypracovala vlastnú klasifikáciu krízových javov, ktoré sú vzhľadom na svoju ničivosť (na ľudí) zaradené medzi katastrofy:

- prírodno-klimatické (ničivými silami je voda, oheň, zem, vzduch):
 - tektonické,
 - telurické,
 - topologické,
 - meteorologické,
- antropogénne (v sociálno-ekonomickom prostredí):
 - civilné katastrofy:
 - dopravné nehody,
 - priemyselné havárie,
 - poškodenie vodohospodárskych diel,
 - pôsobenie toxických odpadov,
 - plošné požiare,
 - jadrové havárie,
 - vojnové konflikty.

Krízy je možné deliť podľa celého radu kritérií a ukazovateľov. Medzi základné druhy rozdelenia kríz patria nasledovné:

- rozdelenie kríz *podľa priestoru výskytu*:
 - miestna,
 - regionálna,
 - národná,
 - medzinárodná,
 - celosvetová,
- rozdelenie kríz rozdelenie kríz *podľa úrovne ohrozenia*:
 - krízy nižšej úrovne (tieto krízy predstavujú buď menšie ohrozenia alebo poskytujú dostatok času na prijatie opatrení),
 - krízy vyššej úrovne (prejavy krízy sú okamžité a rozsiahle),
 - katastrofické krízy (dôsledky krízy sú spojené so zánikom systému, jeho funkcií aj štruktúry),
- rozdelenie kríz *podľa tvrdosti krízy* - maximálnu tvrdosť majú krízy, ktoré majú okamžitý a pritom ničivý účinok na človeka i materiálne hodnoty,
- rozdelenie kríz *podľa rýchlosti vzniku*:
 - pomalé,
 - rýchle,
- rozdelenie kríz *podľa počtu ľudí, ktorí sú do nich zapojení alebo nimi ovplyvnení* :
 - veľké (radovo 10^4 a viac),
 - stredné (radovo 10^2 až 10^3),

- malé (radovo desiatky až 10^2),
- krízy jednotlivcov,
- rozdelenie **kríz podľa objektu, v ktorom sa prejavujú**:
 - krízy v hospodárskej sfére,
 - krízy vo verejnom sektore,
 - krízy v životnom prostredí,
 - krízy vo sfére sociálnej, zahraničnopolitickej i vnútroptickej,
- rozdelenie kríz **podľa účinku negatívnych faktorov, ktoré ovplyvňujú kvalitu prebiehajúcich procesov postupne alebo skokom**:
 - plazivé krízy,
 - skokové krízy.

Priebeh krízy zo všeobecného pohľadu je možné popísať štyrmi vývojovými štádiami:

- štádium symptómov krízy,
- akútne štádium krízy,
- chronické štádium krízy,
- štádium vyriešenia krízy.

Počas štádia symptómov krízy sa prejavujú príznaky nestability a nesúladu s plánovaným priebehom procesov a ich skutkovým stavom:

- **nepatrné príznaky krízy** – nie sú pozorovateľné širokou verejnosťou, len úzkym okruhom odborníkov. V tomto období je zložitá vykonať adekvátnu reakciu a zabrániť šíreniu krízy, pretože príčiny nie je možné jednoznačne určiť,
- **slabé príznaky krízy** – čiastkové a nejednoznačné informácie o blížiacей sa kríze, ktoré môžu správne identifikovať len odborníci na danom úseku činnosti. Toto je obdobie veľmi vhodné na použitie adekvátnej reakcie a odstránenie zárodkov krízy v jej počiatku,
- **silné príznaky krízy** – jednoznačnejšie a komplexnejšie informácie o blížiacей sa kríze, ktoré môže správne vyhodnotiť väčšina riadiacich pracovníkov. Po ich zistení je nutné vykonať okamžitú adekvátnu reakciu, a to so všetkou rozhodnosťou,
- **veľmi silné príznaky krízy** – úplné a jednoznačné informácie popisujúce blížiacu sa krízu, ktoré môže rozoznať aj laik. V takomto prípade je už možnosť adekvátnej reakcie komplikovaná a úspešnosť odvrátenia akútneho štádia krízy je minimálna. Je však predpoklad, že bude podstatne znížený rozsah škôd a strát.

Akútne štádium krízy:

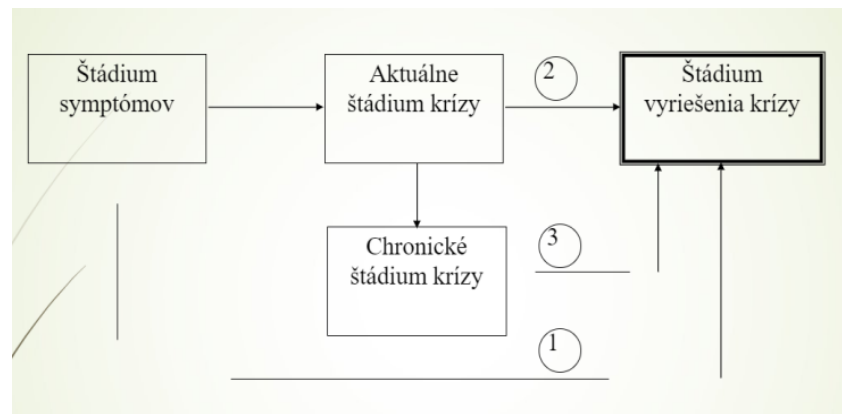
- je obdobie krízy, kedy je nesúlad medzi plánovanými procesmi a skutkovým stavom úplne zrejmý a jednoznačný,
- boli narušené základné funkcie systému, preto je nutné okamžite prijať mimoriadne opatrenia.
- je nutné prijať adekvátne opatrenia na eliminovanie už vznikajúcich škôd a rešpektovať fakt, že:
 - je ohrozená samotná podstata fungovania systému,
 - rozhodnutia sú prijímané pod tlakom a pri nedostatku informácií. Ak bude reakcia na akútne štádium krízy úspešná, subjekt sa vyhne chronickému štádiu krízy.

Chronické štádium krízy:

- nastáva v prípade, že sa pomocou prijatých opatrení nepodarilo krízu úplne odvrátiť,
- napriek jej čiastočnému zmierneniu nebola správne lokalizovaná a dostatočne paralyzovaná príčina krízy,
- kríza sa môže opätovne stupňovať, môže byť nepriamočiara (rôzny smer, niekoľko vĺn),
- kríza môže spôsobiť katastrofu, zničenie systému, jeho funkcií, štruktúry i vnútorných väzieb.

Štádium vyriešenia krízy:

- je charakterizované nadobudnutím rovnováhy systému a pripravenosťou začať s jeho obnovou,
- umožňuje prijatie stratégie obnovy a postupné vykonanie radu organizačných, personálnych, technologických a ďalších konkrétnych opatrení, ktoré by mali byť zavŕšené dosiahnutím stability a novej kvality systému.

Príklady krízových javov v prírodných procesoch a v životnom prostredí:

- poškodenie ozónovej vrstvy,
- vplyv kyslých dažďov na flóru,
- prítomnosť ťažkých kovov v ovzduší, vode a v pôde,
- vznik elektromagnetického smogu,
- meteorologické anomálie,
- potenciálne havárie v jadrovej energetike,
- zastarané technológie v chemickom priemysle,
- havárie pri preprave nebezpečných látok,...

Príklady krízových javov vo verejnom sektore:

- etnické, náboženské a rasové napätia,
- rozsiahla živelná migrácia obyvateľstva,
- problémy enormného rozširovania veľkomiest,
- sociálno-politické problémy,
- výtržníctvo,
- mládežnícke hnutia s negatívnou filozofiou,
- terorizmus,
- medzinárodný organizovaný zločin,
- dramatické politické a inštitucionálne zmeny a konflikty,
- politické aféry,

- drogová závislosť,...

Príklady krízových javov v hospodárskej sfére:

- náhle zmeny trhov,
- rozsiahle zlyhanie výrobných procesov,
- poruchy počítačových sietí (softwarové alebo hardwarové príčiny),
- poruchy komunikačných systémov,
- zraniteľnosť zavádzaných ekonomických projektov,
- zlyhanie nadnárodných ekonomických projektov ,
- napätie a konflikty v manažmente firiem,
- priemyslové reštrukturalizácie a reorganizácie,

Príklady krízových javov v hospodárskej sfére:

- konverzie zbrojného priemyslu,
- formálna revitalizácia,
- existencia vysoko rizikových technológií,
- preprava toxického a jadrového odpadu,
- nedostatok surovinových zdrojov,
- bojkoty a hospodárske embarga,
- sabotáže výroby,
- terorizmus a únosy zamerané do ekonomickej a finančnej sféry
- štrajky vo výrobe a doprave,...